

УДК 37.013.42

Белкіна-Ковальчук О. В.

ОСОБЛИВОСТІ РЕЄСТРАЦІЇ ВИПАДКІВ НАСИЛЬСТВА В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Автор доводить, що упродовж останніх років зміни у суспільстві, викликані кризовими явищами в політичній, соціально-економічній сфері, деморалізацією суспільства, призвели до зростання конфліктності, агресивності, насильства у соціальних та міжособистісних відносинах. Один із шляхів мінімізації поширення насильства – є його вчасне виявлення та документальна фіксація. У статті розкрито алгоритм реєстрації та отримання інформації про вчинене насильство чи його реальну загрозу.

Ключові слова: заклади освіти, насильство, кривдник, жертва насильства, свідки насильства, форма реєстрації.

Постановка проблеми. Проблема насильства над дітьми залишається актуальною для України, незважаючи на те, що на законодавчому рівні будь-які прояви насильства по відношенню до дитини заборонені. Держава визнає, що насильство над дітьми трапляється в різних сферах життя – вдома, при контакті з представниками правоохоронних органів, у закладах опіки, в навчальних закладах.

Насильство може чинитися як дорослими щодо дітей, так і самими дітьми відносно одне одного. Свідченнями поширеності останнього стали численні публікації та репортажі на національному телебаченні, присвячені насильству між дітьми.

Оскільки діти проводять багато часу саме в навчальних закладах, то школи мають відігравати одну з ключових ролей у справі захисту дітей від насильства [4, с. 4].

Сучасні заклади освіти й виховання при всіх їх проблемах, труднощах, недоліках зберігають статус одного з основних інститутів соціалізації особистості, її становлення і розвитку. Відповідно фахівці, які здійснюють контроль за навчальними закладами і які працюють у них, зобов'язані забезпечити умови, які б сприяли утвердженню людської гідності дитини, її розвитку, поваги до її прав.

Повага до прав людини сприяє соціальному та емоційному розвитку дітей, визнає їх людську гідність, дає можливість повністю розкрити свій потенціал. Окрім того, повага до прав людини є фундаментом культури миру, яка передбачає виховання поваги до відмінностей між людьми, яке є вирішальною умовою в боротьбі з насильством [1, с. 8].

Мета статті – актуалізувати питання насильства в закладах загальної середньої освіти та висвітлити алгоритм реєстрації та отримання інформації про вчинене у них насильство чи його реальну загрозу.

Результати теоретичного дослідження. Упродовж останніх років зміни у нашому суспільстві, викликані кризовими явищами в політичній, соціально-економічній сфері, деморалізацією суспільства, призвели до зростання конфліктності, агресивності у соціальних та міжособистісних відносинах. Діти – соціальна група, яка завжди є вразливішою та чутливішою до негативних впливів навколишнього середовища. На жаль, сьогодні все більшого поширення набуває проблема насильства та агресії у міжособистісних стосунках школярів. Особливо розповсюдженими стають систематичні прояви довготривалої агресії одних учнів по відношенню до інших.

Проблема жорстокого поводження з дітьми та насилля над ними розглядалася науковцями в різних ракурсах: правові та соціальні особливості насильства в сім'ї (О. М. Руднева, А. П. Гетьман); психологічний аналіз проблеми, психотерапевтична допомога постраждалим дітям (В. М. Бондаровська); вивчення проблеми жорстокості в шкільному колективі (Н. І. Агаркова); найгірші форми дитячої праці (О. П. Петрашук); види та вплив на розвиток особистості морального насильства над дітьми (І. М. Пінчук) та ін. Досліджують зазначену проблему і недержавні організації України «Розрада», Winrock International, Ла-Страда.

Попри широке публічне висвітлення даної проблеми в різноманітних літературних та Інтернет-джерелах, варто зауважити, що вона залишається недостатньо дослідженою на теренах України. В Україні не проводяться систематичні загальнонаціональні дослідження цього явища (лише поодинокі), і тому ще недостатньо запропонованих форм і методів профілактики та корекції цього явища.

Насильство надзвичайно поширене в сучасних закладах освіти, але цю проблему з тих чи тих причин замовчують, не афішують випадки знущань, її не прийнято обговорювати. Як зазначає І. І. Сидорук, з одного боку, педагогічний колектив, дбаючи про власну репутацію, ігнорує її, а з іншого –

батьки, які або вважають ситуацію цькування хорошою школою життя, або, хвилюючись за власних дітей, переводять їх до іншого навчального закладу. За таких умов проблему не усувають, а навпаки, вона набуває більших обсягів і жорстокості [6].

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) визначає насильство як умисне застосування фізичної сили або влади, дійсне або у вигляді загрози, спрямоване на себе або іншу особу або групу осіб, яке тягне або з великою вірогідністю може спричинити нанесення тілесних ушкоджень, психологічної травми, смерть, відхилення в розвитку або інший збиток. Насильство відрізняється від інших дій тим, що воно носить умисний характер [5, с. 13].

У міжнародних дослідженнях застосовується класифікація насильства, ґрунтована на видах агресивних дій відносно потерпілого: фізичне; психологічне (емоційне); сексуальне; економічне насильство. До насильства також відноситься дискримінація за будь-якою ознакою, яка проявляється в упередженому відношенні та різних діях. Відповідно до домінуючої у багатьох випадках насильства (у будь-яких його видах) гендерної складової виділяють гендерне насильство.

Незалежно від форм насильства, воно завдає психологічної травми усім залученим сторонам. На жаль, багато випадків насильства складно виявити. Як правило, учні-ініціатори насильства (кривдники) діють в умовах відсутності контролю і спостереження з боку дорослих. Саме тому нерідко дорослі помічають захисну реакцію потерпілого (яка виглядає як порушення дисципліни), а не дії кривдника. Крім того, потерпілі часто вважають за краще не повідомляти учителів або батьків про спрямовану на них агресію, боячись її посилення або не бажаючи виглядати в очах оточення «ябедею» або «стукачем».

Насильство має різну природу і характер, і може проявлятися по-різному: у формі одноразових насильницьких дій; у вигляді постійних знущань, принижень і систематичного цькування (булінгу). Саме систематичне цькування або булінг становить особливу небезпеку.

В актах насильства, знущання і цькування, як правило, поряд з кривдником (утискувачем, агресором) і потерпілим (утискуваним, жертвою) є присутніми ще і свідки (спостерігачі).

Зазвичай навколо потерпілого утворюється ціла група інших учасників насильства і вибудовується система взаємовідносин, яка, як правило, не дозволяє розірвати круг насильства без втручання дорослих (працівників освітньої установи або батьків), якщо тільки серед потенційних і реальних захисників (однолітків або більше старших учнів) не виявляються особи, досить сильні, щоб присікти дії кривдника і його прибічників.

Однак постає запитання, а як же правильно реагувати та впливати на форми прояву насильства в учнівському середовищі? Переважна більшість учасників навчально-виховного процесу не мають відповідних знань та вмінь правильної поведінки у ситуації насильства та потребують інформації про особливості роботи не лише з кривдниками, а й з потерпілим та свідками насильства.

Досвід багатьох зарубіжних країн свідчить, що ефективній протидії насильству в закладах освіти сприяє розробка та прийняття локального нормативного акту, який регламентує політику закладу відносно насильства.

У нас в Україні, у Листі МОН України № 1/9-557 від 28.10.14 р. подані методичні рекомендації щодо взаємодії педагогічних працівників у навчальних закладах та взаємодії з іншими органами і службами щодо захисту прав дітей.

У поданих рекомендаціях наведено визначення різних видів насильства, їх ознак. Зазначено, що педагогічні працівники, медичний та господарсько-обслуговуючий персонал закладу освіти при виявленні ознак чи факторів, що можуть вказувати на жорстоке поводження з дитиною або ризики щодо їх виникнення стосовно дитини, передають соціальному педагогу/практичному психологу, а у разі їх відсутності заступникові директора (класному керівнику) чи безпосередньо керівникові навчального закладу (директорові) інформацію про дитину з метою планування подальших дій щодо її захисту [2]. У випадках насильства чи підозри щодо його вчинення наведено рекомендації до дій працівникам психологічної служби закладу (соціальним педагогам та практичним психологам). У документі наведені рекомендації щодо особливостей спілкування та поведінки означених фахівців із жертвою насильства, наведений зразок протоколу для документування отриманих від неї фактів. Звертається увага на необхідності планування психологічної реабілітації жертви та її кривдника, особливо, якщо останнім виступає інший учень (учні) закладу.

Згідно даних рекомендацій [2], з потерпілим необхідно провести бесіду та здійснити документування отриманих від нього фактів. У Протоколі – 1 фіксується: дата та місце події, учасники (жертва, кривдники, прибічники агресора, свідки). Зазначається вид вчиненого насильства та якої допомоги потребує потерпілий. Рекомендується описати вжиті заходи та коло осіб, які були проінформовані про даний випадок. Оригінал документа слід надати керівнику закладу (або його заступнику), а копію – залишити у працівника психологічної служби. Даний протокол повинен зберігатися у працівника психологічної служби протягом п'яти років та не підлягає знищенню.

У тих випадках, коли працівник психологічної служби став свідком насильства в умовах закладу освіти, у методичних рекомендаціях пропонується такий порядок дій:

1. Вжити заходи для припинення насильства.
2. Якомога швидше повідомити службу охорони або інших працівників закладу.

3. У разі необхідності надати медичну допомогу потерпілому.

4. В окремому приміщенні (кабінеті психолога чи соціального педагога) провести первинне опитування учасників інциденту: жертви, кривдників, свідків.

Результати опитування фіксуються у Протоколі – 2 за такими позиціями: що особисто спостерігав працівник психологічної служби, учасники інциденту, що зробив працівник психологічної служби для припинення насильства і його дії можуть підтвердити інші, кого проінформовано про цей випадок.

Даний протокол повинен відображати бачення подій очима кривдника. Оригінал документа надають керівнику закладу, а його копії (за вимогою) законним представникам усіх учасників інциденту, працівникам правоохоронних органів обов'язково фіксуючи дату та час видачі копії.

Обидва протоколи є документами суворої звітності.

Загалом, в закладах загальної середньої освіти повинна вестися відповідна документація з даної проблеми згідно спільного наказу № 564/863/945/577 від 19.08.2014 р. Про затвердження порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення (лист МОН від 29.09.14 № 1/9-498): повідомлення про дитину, яка постраждала та журнал обліку звернень та повідомлень про жорстоке поводження з дітьми або загрозу його вчинення [3]. Однак, хочемо ще раз наголосити на тому, що в багатьох закладах освіти не відбувається реєстрація випадків насильства згідно нормативно-правових документів. Методичні рекомендації щодо взаємодії педагогічних працівників у навчальних закладах та взаємодії з іншими органами і службами щодо захисту прав дітей націлюють на алгоритм дій лише працівників психологічної служби. Однак постає питання, а яка роль інших учасників навчально-виховного процесу у випадках виявлення насильства чи спроби його вчинення?

На нашу думку, детальніше дозволить узагальнити інформацію про вчинене насильство орієнтовна форма реєстрації інциденту (випадку насильства) запропонована ЮНЕСКО [5]. Вона містить у собі пункти Протоколу – 1 та Протоколу – 2: дату, час та місце інциденту, який вид насильства було вчинено, інформацію про всіх учасників конфлікту, чи було надано першу допомогу постраждалому до прибуття медичного працівника. Проте, у документі, запропонованому ЮНЕСКО, є кілька позицій, що допоможуть більш детально оформити виявлені випадки насильства. Серед них:

– Хто повідомив про випадок насильства: постраждалий, учень, батьки, працівник закладу освіти, невідомий. У якій формі було повідомлено: в усній, записка в «Скриньку довіри», по телефону, заява на ім'я директора, анонімно чи іншим способом. А також слід вказати кого було повідомлено (ППП та посаду працівника закладу освіти) та суть повідомлення.

– Чи проводилось розслідування випадку (так/ні) та ким (ППП та посада працівника закладу освіти), висновки та рекомендації. Вкінці цього пункту пропонується засвідчити датою та підписом працівника, який відповідальний за проведене розслідування випадку.

– Яка проведена робота з потерпілим по зниженню шкоди від насильства.

– Яка проведена робота з кривдником та які прийняті виховні та дисциплінарні дії.

– Яка робота проведена зі свідками.

– Чи зверталися для надання допомоги учасникам інциденту до фахівців інших (зовнішніх) служб (так/ні), назва цих служб та реалізовані заходи.

– Чи повідомлялось про випадок батькам (потерпілого, кривдника, свідків), органу управління освітою, територіальній адміністрації, правоохоронним органам, в інші інстанції (так/ні).

– План дій з метою подальшого контролю за ситуацією. Даний пункт Форми реєстрації підписує (з вказівкою дати) працівник закладу освіти, який зареєстрував прийняті міри.

На нашу думку, така приблизна Форма реєстрації випадку насильства дозволяє зафіксувати ширший спектр особливостей кожної окремої ситуації. Передбачає роботу та відповідальність за правильність та достовірність інформації не лише працівників психологічної служби, а й інших працівників закладу освіти. Адже тільки спільна увага та робота з протидії та боротьби з насильством, спільна відповідальність та небайдужість дозволять ефективніше боротися з означеною проблемою.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Перспективним, на нашу думку, може бути подальша розробка питання вдосконалення документування випадків насильства в закладах освіти, розробки спрямованої програми дій закладів освіти, органів управління освітою щодо боротьби з насильством у закладах освіти.

Використані джерела

1. Как остановить насилие в школе : пособие UNESCO для учителей [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=3595>
2. Лист МОН України № 1/9-557 від 28.10.14 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.psyua.com.ua/index.php?page=letters>

3. Наказ № 564/863/945/577 від 19.08.2014 р. «Про затвердження порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення» [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1105-14>
4. Насильство в школі : аналіз проблеми та допомога, якої потребують діти та вчителі у її розв'язанні / С. Дубровська, М. Ясеновська, М. Алексеєнко. – К. : ВГО «Жіночий консорціум України», 2009. – 34 с.
5. Предотвращение насилия в образовательных учреждениях. Методическое пособие для педагогических работников / Л. А. Глазырина, М. А. Костенко; [под ред. Т. А. Епомяна]. – М., 2015. – 145 с.
6. Сидорук І. І. Булінг як актуальна соціально-педагогічна проблема [Електронний ресурс] / І. І. Сидорук. – Режим доступу : <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/6578/1/35.pdf>

Belkina-Kovalchuk O. V.

THE FEATURES OF VIOLENT INCIDENTS' REGISTRATION IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

The actuality of the theme is caused by changes in our society during last years. These changes are brought on crisis facts in political, social and economic spheres, demoralization of society, so they led to increasing of conflicts, aggression in social and interpersonal communication.

The children are social group that is more vulnerable and sensual than others for the influences of environment. The state admits the child abuse happens in different spheres, for example at home, during the contacts with the police, at custody institutions, education institutions. It's a pity, but today the problem of violence and aggression in interpersonal communication of children is widen. The numerous reportages on national and local TV testify about the presence of problem of violence among children.

Unfortunately, education institutions keep silence as for this problem, pedagogical workers don't want to accept it and speak frankly about it. So it causes for the increasing and exacerbation of the problem among modern pupils. It is difficult to uncover many violent incidents. The pupils think it is better not to tell teachers or parents about aggression that is directed to them because they are afraid of the increasing such aggression or they don't want to look as a fink or a sneak among their environment. That's why the general secondary education institutions as one of children socialization institutions have to play an important role in the prevention and solving the problem of violence among the pupils.

One of the ways of minimization the increasing of violence is its timely detection and documentary fixation. So the algorithm of registration and obtain the information about the facts of violence or its really threat is revealed in the article.

Key words: *secondary education institutions, violence, insulter, victim of violence, witnesses of violence, form of registration.*

Стаття надійшла до редакції 07.12.2017 р.